

Сотула О. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

УМИСНЕ ВБИВСТВО, ВЧИНЕНЕ ЗА ПОПЕРЕДНЬОЮ ЗМОВОЮ ГРУПОЮ ОСІБ: ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена порівняльно-правовому дослідженню умисного вбивства, вчиненого за попередньою змовою групою осіб. Здійснено огляд сучасних проблем визначення цього злочину проти життя. Робиться висновок про необхідність удосконалення кримінального законодавства України.

Ключові слова: кримінальне право, злочини проти життя, умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб.

Постановка проблеми. Умисне вбивство визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб (п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України), якщо у позбавленні життя потерпілого брали участь за попередньою домовленістю співвиконавці дві і більше особи, які заздалегідь (до початку цього злочину) домовилися про його спільне вчинення [1, с. 280].

Звертаючись до аналізу зазначеної кваліфікуючої обставини, відзначимо, що пункт 12 частини другої статті 115 КК України виділяє дві рівнозначні з позицій призначення покарання обставини спільного вчинення вбивства: наявність групи осіб та групи осіб, яка діє за попередньою змовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінально-правове вивчення різних видів вбивств в Україні не стало предметом спеціального дослідження. Різні аспекти зазначеної проблематики досліджувалися вітчизняними фахівцями, зокрема М. І. Бажановим, А. В. Байловим, Ю. В. Бауліним, В. К. Грищуком, М. І. Мельником, В. О. Навроцьким, Л. А. Остапенко, О. Л. Старко, В. В. Сташисом, В. Я. Тацієм та іншими. Але відсутні комплексні порівняльно-правові дослідження кримінальної відповідальності за такі злочини, що вказує на необхідність детального дослідження зазначеної проблеми.

Метою статті полягає у теоретичній розробці теми кримінальної відповідальності за умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб з урахуванням сучасних досягнень кримінально-правової науки.

Виклад основного матеріалу. Законодавче формулювання цих обставин відповідає пункту 2 частини 1 статті 67 КК України, а також частинам 2-3 статті 28 КК України, однак не містить вказівки на злочинну організацію, яка міститься в частині 4 статті 28 КК України.

Перший вид групового вбивства має місце тоді, коли дві або більше особи, діючи спільно, з умислом, спрямованим на позбавлення потерпілого життя, беруть участь у процесі заповнення йому смерті, застосовуючи різні види насильства.

З урахуванням конкретних обставин справи та змісту спільного умислу осіб, що вчинюють вбивство за попередньою змовою, до таких дій можуть бути віднесені:

а) застосування на початку нападу насильства щодо потерпілого з метою приведення його у безпорадний стан з тим, щоб інший співучасник, скориставшись таким станом, заповняв потерпілому смерть;

б) подолання опору потерпілого з метою полегшити заповнення йому смерті іншим співучасником (застосування до потерпілого фізичного чи психічного насильства, зв'язування його чи утримання, в той час як інший співучасник завдає йому ударів з метою заповнення смерті тощо);

в) усунення певних перешкод, що в конкретній ситуації заважають іншій особі заповняти потерпілому смерть або істотно ускладнюють це (тримання чи ізоляція особи, яка намагається або може допомогти жертві, відвернення уваги такої особи тощо), а також сприяння доступу іншій особі до жертви;

г) надання особі, яка згідно з домовленістю заповнює смерть потерпілому, конкретної допомоги під час вчинення вбивства шляхом передачі зброї, давання порад тощо;

д) ведення спостереження за потерпілим, іншими особами чи обстановкою безпосередньо перед убивством або під час його вчинення з метою забезпечити реалізацію спільного умислу на вбивство [1, с. 280].

Як бачимо, усі ці дії в сукупності або одне з них призводять до загибелі жертви, хоча дії кожного з учасників групи можуть виявитися (і дійсно в ряді випадків виявляються) далеко не рівноцінними в досягненні кінцевого летального результату.

Сприяння виконавцеві вбивства в реалізації його умислу іншим способом, зокрема шляхом надання порад, надання зброї або інших предметів для заповнення смерті, заздалегідь даної обіцянки сховати злочинця, засоби або знаряддя вчинення злочину або його сліди, предмети, добути злочинним шляхом, або обіцянка придбати або збути такі предмети, утворює пособництво вбивству, а не співвиконавство. Таке сприяння позбавленню життя ознаки групового вбивства не містить.

Дослідник обтяжуючих обставин умисного вбивства М. П. Короленко вважає, що злочинна група таким чином є тоді, коли хоча б дві діючі спільно особи безпосередньо виконують об'єктивну сторону злочину. Їх дії у одних випадках можуть бути майже однаковими, а в інших – суттєво відрізнятися, співпадаючи лише по своїй спрямованості. Останнє характерно для випадків розподілу ролей при вчиненні групового вбивства. Для правової оцінки вчиненого це не має значення, оскільки закон (стаття 27 КК України) всіх таких осіб визнає виконавцями і встановлює рівну відповідальність. Тобто, ні організатор вбивства, ні підмовник, ні посібник за пунктом 12 частини 2 статті 115 КК України відповідальність нести не можуть. Відповідно і дії виконавця, навіть якщо він перебував зі згаданими особами в змові на вбивство, не можуть кваліфікуватися за цим пунктом частини другої статті 115 КК України [2, с. 62].

Подібний підхід є поширеним у теорії кримінального права. Його підтримують професори П. С. Магишевський, Д. П. Альошин та інші [3, с. 129; 4, с. 9.]. Подібну точку зору в більшості випадків підтримує й правозастосовча практика. Варто також відзначити, що окремі вчені-правознавці занадто широко тлумачать поняття «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб», охоплюючи ним і дії тих осіб, які до-

помагали співвиконавцям, усуваючи перешкоди при вчиненні злочину, або задалегідь обіцяли збути майно, здобуте злочинним шляхом, але безпосередньої участі у вчиненні злочину не брали [5]. Як вже зазначалося, дії, що за своєю природою становлять пособництво у вчиненні злочину, прирівнюються до співвиконавства, що не можна визнати коректним.

В окремих випадках злочини проти життя можуть вчинятися групами осіб, що складаються з особи, яка є суб'єктом злочину, а також з особи (осіб), що не досягла віку кримінальної відповідальності або є неосудною. У зв'язку з цим постає питання про те, чи охоплюються такі прояви групової злочинності ознакою «вчинення злочину групою осіб».

Тривалий час теорія кримінального права не давала чіткої відповіді на дане питання. Переважна більшість учених виходить із того, що кваліфікація вчиненого із ставленням у вину кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину групою осіб» можлива тільки в тому випадку, коли є як мінімум два суб'єкти – співвиконавці злочину. Якщо ж із усіх осіб, що безпосередньо приймали участь у вчиненні злочину (виконували об'єктивну сторону вбивства), тільки один є його суб'єктом, то вчинене не може бути кваліфіковано як вчинене групою осіб. Підтвердженням такого висновку може служити пункт 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 року № 2 «Про застосування судами України законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність», в якому зазначено, що «при вирішенні питання про кваліфікацію злочину, вчиненого дорослою особою із залученням неповнолітніх осіб, які внаслідок віку (ст. 22 КК України) чи неосудності (ст. 19 КК України) не є його суб'єктами, треба мати на увазі, що таке спільне вчинення злочину не утворює співучасті» [6].

Однак у науці кримінального права існували та існують також інші думки за розглянутою проблемою. Так, професор А. А. Піонтковський відзначав: «Не можна говорити про співучасть у тих випадках, коли виконавцем виступає душевнохворий або неповнолітній, який у силу свого віку не може бути суб'єктом злочину, або особа, що помиляється щодо характеру вчинених нею діянь. Підбурювач або пособник душевнохворого або малолітнього, що вчинив суспільно небезпечне діяння, а також особи, що діяла в омані, відповідає не за підбурювання або пособництво в злочині, а за сам злочин внаслідок того, що виконавець є лише знаряддям вчинення цього діяння в руках інших» [7, с. 456]. Як ми бачимо, професор А. А. Піонтковський підкреслював, що не може бути співучасті в злочині, якщо його єдиним безпосереднім виконавцем виступає особа, яка не може бути суб'єктом кримінального права. У відношенні інших можливих ситуацій при вчиненні злочину, наприклад, при співвиконавстві, учений нічого подібного не стверджував, очевидно, підтримуючи позицію вищої судової інстанції того часу.

Однак багато вчених вважають, що для кваліфікації злочину, вчиненого групою осіб, не обов'язково, щоб усі учасники були суб'єктами злочину. Досить встановити спільність дій декількох осіб при вчиненні конкретного злочину, незалежно від тієї обставини, що до кримінальної відповідальності може бути притягнутий тільки один з них [8, с. 52]. Тобто, оскільки кримінальний закон не вказує на те, що особи, що спільно брати участь у вчиненні злочину, повинні мати всі ознаки суб'єкта злочину, то й у випадку, коли інші особи не є суб'єктами кримінального права та не підлягають кримінальній відповідальності, суб'єкт злочину повинен визнаватися діючим у складі групи осіб [9, с. 568].

На нашу думку, слід погодитися, що суб'єкт, який вчиняє вбивство разом з особами, що не підлягають кримінальній від-

повідальності, тим не менш значно збільшує свої можливості для досягнення злочинного результату. Такі особи полегшують суб'єктові кримінального права вчинення злочину, як би діяла група, щоб складалася тільки з одних суб'єктів, а може ще й успішніше. Маніпулювати, наприклад, групою малолітніх значно простіше, чим групою дорослих чоловіків, а фізично вони можуть виявитися навіть більш розвиненими, ніж інші дорослі [9, с. 575].

У будь-якому разі суб'єктивний зв'язок між діючими особами є, в іншому випадку учасники злочину не могли б об'єднати свої зусилля при позбавленні потерпілого життя. Суб'єкт злочину не міг не усвідомлювати, що він об'єднує свої зусилля для досягнення злочинного результату із зусиллями інших осіб.

Крім того, важливо звернути увагу й на те, що потерпілому байдуже, які особи заподіюють йому смерть, чи є вони суб'єктами кримінального права. Збільшення кількості осіб, що посягають, значно зменшує можливості потерпілого на опір [9, с. 576].

Якщо визнати такі аргументи логічними та вірними по суті, то формально ніяких перешкод для її застосування у кримінально-правовій теорії та практиці немає. В пункті 12 частини 2 статті 115 КК України мова йде про вчинення злочину групою осіб, не обов'язково це повинна бути група суб'єктів злочину. Не суперечить кримінальному закону ситуація, коли злочин може вчинити в групі і особа, яка є належним суб'єктом, і особи, які з якихось причин не є суб'єктами злочину, але від цього цей злочин не перестає бути груповим. Відповідальність за пункт 12 частини 2 статті 115 КК України, відповідно, несе тільки належний суб'єкт, інші відповідальності не підлягають. Якщо ж суспільно-небезпечне діяння в групі вчиняють тільки особи, які не є суб'єктами злочину (наприклад, через малолітство), то кримінальній відповідальності не підлягає ніхто з них.

Другий вид групового вбивства, передбачений пунктом 12 частини другої статті 115 КК України, – це вбивство, вчинене групою осіб за попередньою змовою. Об'єктивний прояв цього кваліфікуючого обставини повністю збігається з тільки що названою ознакою групи (хоча б два учасники), яка насильно позбавляє життя потерпілого. Суб'єктивною ознакою вчиненого є наявність попереднього, тобто, до початку виконавських дій, змови (угоди) про вбивство між двома або більше виконавцями. На думку професора М. І. Мельника, «домовитись про спільне вчинення злочину задалегідь – означає дійти згоди щодо його вчинення до моменту виконання його об'єктивної сторони. Таким чином, ця домовленість можлива на стадії до готування злочину, а також у процесі замаху на злочин. Як впливає із частини 2 статті 28 КК України, домовленість повинна стосуватися спільності вчинення злочину (узгодження об'єкта злочину, його характеру, місця, часу, способу вчинення, змісту виконуваних функцій тощо) [1, с. 100].

Закон не пов'язує укладання змови на вбивство з якою-небудь формою угоди. Змова можлива в будь-якій формі: словесній, письмовій, у формі конклюдентних дій, поглядом тощо. Єдина умова – повинно бути встановлено та доведено, що змова на вбивство у винних була до того моменту, як вони приступили до процесу позбавлення потерпілого життя.

Системне тлумачення положень Кримінального кодексу України дозволяє зробити висновок про те, що законодавець спеціально використав при визначенні поняття «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб» слово «осіб», на відміну від визначення поняття «вчинення злочину групою осіб», для того, щоб підкреслити те, що даною ознакою можуть охоплюватись як випадки вчинення злочину у співвиконавстві

за попереднім порозумінням, так і випадки вчинення злочину у співучасті з розподілом ролей. На дану проблему звертали увагу ряд вчених, які схилилися до більш традиційного вузького тлумачення ознаки «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб» [5]. Вагомим орієнтиром при вирішенні даної проблеми є, очевидно, абзац 2 пункту 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року, в якому надається роз'яснення кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб» [10]. При тлумаченні змісту даної ознаки вживається поняття «співвиконавці», отже, вища судова інстанція також схилиється до того, що під ознаку «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб» підпадають лише випадки вчинення злочину у співвиконавстві за попереднім порозумінням.

Також необхідно звернути увагу, що поняттям «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб» можуть охоплюватись як традиційний характер взаємодії між співвиконавцями, коли вони спільно виконують злочинне діяння (його частину), так і випадки, коли між співвиконавцями існує розподіл функцій («технічний розподіл ролей») [11, с. 288]. Так, з урахуванням конкретних обставин справи та змісту спільного умислу осіб, що вчинюють вбивство за попередньою змовою, до таких дій можуть бути віднесені: передача іншому співучаснику зброї, подолання опору потерпілого або приведення його у безпорадний стан з метою полегшити заповідання йому смерті іншим виконавцем тощо [1, с. 101].

Треба зазначити, що у романо-германській правовій сім'ї тільки у кримінальних законах країн колишнього СРСР присутня обтяжуюча обставина, яка у різних комбінаціях встановлює відповідальність за вчинення умисного вбивства групою та за попередньою змовою цією групою, що дає можливість стверджувати, що ознакою, яка об'єднує всі подібні норми є наявність групового суб'єкта. І ця ознака, в першу чергу, створює підстави для визначення її як обставини, що обтяжує вбивство.

Висновки. Вважаємо цілком справедливим і доречним зауваження професора С. В. Бородіна, що «особлива суспільна небезпека вбивства, вчиненого групою осіб, полягає не стільки в попередній змові, скільки в тому, що таке вбивство ставить потерпілого в невідгдане положення за співвідношенням сил, скорочує, а іноді паралізує його можливість чинити опір. Крім того, вчинення вбивства групою осіб розширює можливість для приховування слідів злочину та досягнення інших цілей, якщо вони переслідувалися при його вчиненні» [12, с. 162]. Ми також вважаємо, що вчинення умисного вбивства групою осіб (як при співвиконавстві, так і технічному розподілі ролей) само по собі стає обтяжуючою обставиною, незалежно від того, чи була попередня змова, чи умисел на вбивство виник у групі під час вчинення суспільно-небезпечного діяння.

Крім того, груповий суб'єкт вбивства має місце і при його вчиненні організованою групою чи іншими видами злочинних об'єднань. Тому згадування у відповідних нормах будь-яких інших, крім групи, злочинних групових суб'єктів, що вказувалися вище нічого не додають для кваліфікації діяння. Наявність групи сама по собі вже є обтяжуючою обставиною, а ознаки згуртованості та організованості такого групового суб'єкта можуть послужити лише підставою для посилення покарання за вчинене умисне вбивство. Тому пропонуємо викласти пункт 12 частини 2 статті 115 КК України в наступній редакції, «вчинене двома або більше особами».

Література:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Юридична думка, 2010. – 1288 с.
2. Короленко М. П. Кваліфікація і класифікація умисних вбивств при обтяжуючих обставинах: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / К. М. Павлович. – Одеса, 2002. – 203 с.
3. Матышевский П. С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления / П. С. Матышевский. – К. : Юриком, 1996. – 240 с.
4. Альошин Д. П. Кримінальна відповідальність за розкрадання, вчинені у співучасті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Д. П. Альошин. – Х., 2003. – 21 с.
5. Куринов Б. А. Научные основы квалификации преступлений / Б. А. Куринов. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 181 с.
6. Про застосування судами України законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 року № 2 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>.
7. Курс советского уголовного права: в 6 т. / Ред. кол.: А. А. Пионтковский и др. – М. : Наука, 1970–1971. – Том 2: Часть общая: Преступление. – 1970. – 516 с.
8. Рарог А. Понимание Верховным Судом РФ «группы лиц» соответствует принципу справедливости / А. Рарог, Г. Есаков // Российская юстиция. – 2002. – № 1. – С. 51–53.
9. Попов А. Н. Убийства при отягчающих обстоятельствах / А. Н. Попов. – М. : Юридический центр Пресс, 2003. – 898 с.
10. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.
11. Ільїна О. В. Особливості тлумачення кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб» корисливих злочинів проти власності / О. В. Ільїна // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 287–291.
12. Бородин С. В. Преступления против жизни / С. В. Бородин. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – 467 с.

Sotula A. S. Умышленное убийство, совершенное по предварительномуговору группой лиц: вопросы совершенствования дефиниции

Аннотация. Статья посвящена сравнительно-правовому исследованию умышленного убийства, совершенного по предварительномуговору группой лиц. Осуществлен обзор современных проблем определения этого преступления против жизни. Делается вывод о необходимости усовершенствования уголовного законодательства Украины.

Ключевые слова: уголовное право, преступления против жизни, умышленное убийство, совершенное по предварительномуговору группой лиц.

Sotula A. Premeditated murder committed on the basis of previous arrangement by group of persons: issues of improving the definition

Summary. Article is devoted to comparative legal research of premeditated murder committed on the basis of previous arrangement by group of persons. Review of contemporary problems of definition of this crime against human life is carried out. The conclusion about the need to improve the criminal legislation of Ukraine is made.

Key words: criminal law, crimes against life, premeditated murder committed on the basis of previous arrangement by group of persons.